GESCHIEDENIS DER CACAOCULTUUR IN SURINAME

DOOR

A. REYNE

Met 4 platen

INLEIDING ¹⁾

Over de geschiedenis van den landbouw in Suriname bestaat veel literatuur. Slechts zelden is deze benut, hoewel ze in sommige gevallen waarde heeft voor den tegenwoordigen landbouw.

De volgende bladzijden geven een overzicht van de geschiedenis der cacaocultuur. In twee opzichten zijn de resultaten voor de tegenwoordige cultuur van belang:

Ten eerste blijkt met alle zekerheid, dat de cacao in Suriname 1½ eeuw lang zonder schaduwboomen gekweekt is evenals de koffie. Dit werpt een eigenaardig licht op het voor een 20-tal jaren in Britsch West-Indië en ook in Suriname zoo veel besproken schaduwvraagstuk ²⁾.

Ten tweede blijkt, dat de cultuur aanvankelijk gedreven werd met een zuiver Criollo-type, terwijl tegenwoordig uitsluitend Forastero geplant wordt en nergens meer zuivere Criollo voorkomt.

Aan beide deze punten heb ik veel aandacht geschonken, minder aan zuiver historische en statistische gegevens; de nieuwere geschiedenis na 1850 is grootendeels buiten beschouwing gelaten.

Als bronnen dienden voornamelijk de oude literatuur,

¹⁾ Aan het slot van deze studie wordt een verklaring van eenige vaktermen en Surinaamsche woorden gegeven. Zie inmiddels de Encycl. v. Ned. West-Indië.

²⁾ Zie bull. 7 Inspectie v. d. Landbouw in West-Indië.

aanwezig in de Koloniale Bibliotheek te Paramaribo. Daarbij is de meeste aandacht gewijd aan hen, die de Surinaamsche cacaocultuur uit eigen aanschouwing gekend hebben (Handschrift van een Surinaamsch planter 1740—1747, geschriften van Blom, 1787 en later, Nepveu 1770 Guisan 1788, plantersvereniging de Eensgezindheid 1804, Teenstra 1835). Onbetrouwbare werken als Fermin, *Description de Suriname*¹⁾ zijn buiten beschouwing gelaten. Archiefstukken heb ik niet kunnen raadplegen. Alle in Suriname aanwezige archivalia zijn een aantal jaren geleden overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief in den Haag. Naar ik hoop zullen zij, die zich bezig houden met de Surinaamsche archiefstukken, eventuele vondsten over cacaocultuur, door hetgeen hierachter meegedeeld wordt beter naar waarde kunnen schatten.

Aangenaam is het mij hier nogmaals mijn dank te kunnen betuigen aan verschillende personen, die bij het opsporen van literatuur behulpzaam waren, Mr. R. Bylsma (Algemeen Rijksarchief, den Haag) voor het beschikbaar stellen der in bijlage I vermelde aantekeningen, die door Mevr. F. H. van Es gemaakt werden, P. Berends, hoofdcommies aan hetzelfde Archief voor de in Hoofdstuk I vermelde aantekeningen (die door Dr. J. H. de Hullu, archivaris belast met de 5de afd. welwillend ter beschikking gesteld werden). Door de vriendelijke bemiddeling van Dr. L. P. de Bussy, directeur afd. Handelsmuseum,

¹⁾ Blom (1878) zegt dat Fermin's boek wat landbouw betreft geheel onbetrouwbaar is, zoodat hij besloten heeft iets beters te schrijven. Hij zegt dat Fermin bijv. suikermolens beschrijft, zooals ze nergens in Suriname voorkomen en dat hij eenvoudig Labat heeft nageschreven. Deze opmerking zal wel juist zijn, want wat Fermin over cacao zegt, schijnt mij ook uit Labat geput te zijn.

Nepveu, een tijdgenoot van Fermin, die evenals Blom door een lange ervaring met den landbouw goed vertrouwd was, laat zich ook heel ongunstig over Fermin's werk uit: „Onlangs is er een *Description de Suriname* in 't licht gekomen, par P Fermin, dog dat werk is zoo superficieel, inaccuraat, en zelfs met contrariteiten vervuld, dat het geen beziens waardig is, en ook de minste denkbeeld van de Colonie niet kan geven”.

Daar Fermin's werk ook nog in het Duitsch (en Nederlandsch) vertaald is en vaak wordt aangehaald, schijnt het niet overbodig nog eens de aandacht op de onbetrouwbaarheid van dit werk te vestigen, ten minste wat betreft den landbouw.

Koloniaal Instituut (Amsterdam), ontving ik de genoemde aantekeningen van den heer Berends, voorts foto's van de op de cacaocultuur betrekking hebbende bladzijden van J. Nepveu's Annotatien, die in handschrift op het Rijksarchief berusten, verder afschriften van hier niet te raadplegen literatuur. Voor het raadplegen van voor mij ontoegankelijke literatuur dank ik verder de heeren K. Braak (Utrecht) en Dr. W. H. van Seters (Leiden). In Suriname ondervond ik hulp van den heer J. C. Bruijning, opzichter Boschwezen, die bij een dienstreis in de Mapane de op Plaat IV afgebeelde cacao voor mij meebracht, van de heeren E. Essed, die de cacao van Nw. Java voor mij verzamelde en Jensen, die vruchten zond van de verlaten plantage Ostage.

De heer J. A. van Beek (directeur van Suzannasdaal) was zoo goed om een gedeelte van het handschrift voor mij door te lezen, de heer Reinders Folmer (directeur van Jagtlust) gaf mij inzage van het archief dier plantage.

Dr. G. Stahel maakte mij er het eerst op attent, dat de door Merian afgebeelde cacao mogelijk een Criollo was.

P. C. Standley (U. S. National Herbarium) determineerde het zg. 'watrahoedoe' (*Trichanthera gigantea* H. B. K.)

I. EERSTE BEGIN DER CACAOCULTUUR

1. *Wanneer de cacao in Suriname ingevoerd is*

Algemeen wordt aangenomen, dat de eerste cacaoplanten in Suriname ingevoerd zijn door François van Chatillon, zoon van den gouverneur Aerssen van Sommelsdijk.

Deze zou door zijn vader uitgezonden zijn, om een paar tuchthuishoeven, die uit Suriname ontvlucht waren op gestolen schepen, op te sporen en bij die gelegenheid eenige cacaoplantjes van de Orinoco (volgens anderen uit Trinidad)¹⁾ meegebracht hebben. (v. Hall 1914, v. d. Wielen 1906, Sur. Almanak 1909, Teenstra 1834, Gallais 1824, Stedman 1796²⁾).

¹⁾ H. v. Breen, Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk, T. v. gesch., land- en volkenkunde, Groningen 1900).

²⁾ Zie de lijst van geraadpleegde schrijvers.

De mededeeling van Gallais, dat de zoon van den gouverneur van Chatillon reeds in 1634 de cacaocultuur in Suriname beproefd heeft, ook de opgave van v. d. Wielen, dat de cacaocultuur in Suriname sinds 1534 bestaat, en herleefd is, toen François van Chatillon bij het opsporen van weggelooopen soldaten, een aantal jonge cacao-plantjes uit de wildernis meenam, berusten blijkbaar op vergissingen (of drukfouten). Het zelfde geldt voor Teenstra, die 1625 als jaartal opgeeft.

Geen der aangevoerde schrijvers noemt de bron, waaraan het oorspronkelijke bericht ontleend is. Alleen Teenstra verwijst naar Hartsinck (1770), die over de ontvluchte deportés en hun vervolging door den heer van Chatillon het volgende zegt: „en zij begaven zich met eenige Vaartuigen op de vlucht naar de Rivier de Oro-noque, daar de heer de Chatillon, Zoon van den Gouverneur, hen, met eenig gewapend Volk werd nagezonden, welke de meeste wederom bragt (*bij die gelegenheid heeft de Heer de Chatillon de eerste Cacaoboorn op Suriname gebragt*)¹⁾.

Daar bij geen der schrijvers vóór 1770 een dergelijke mededeeling te vinden is, (Merian 1726, Herlein 1718, Handschrift 1740, Pistorius 1763) is het waarschijnlijk, dat Hartsinck dit bericht over den invoer van de eerste cacao-planten in Suriname in de wereld heeft gebracht.

Daar het bericht over den eersten invoer van de koffie, eveneens door Hartsinck verspreid, gebleken is onjuist te zijn (Leupe 1865), is het wel wenschelijk na te gaan uit welke bron het verhaal omtrent den eersten invoer van cacao is geput en of het juist is.

De heer P. Berends, hoofdcommies a. h. Algemeen Rijksarchief verschaft de volgende belangrijke aantekeningen:

„Hartsinck, Beschrijving van Guyana II 650 deelt mede, dat de eerste cacaoboorn in Suriname gebracht werd door Franchois van Aerssen, heer van Chatillon (zoon van Gouverneur van Aerssen van Sommeldijk) bij gelegenheid van een tocht ondernomen tot achterhaling van enkele naar de Orinoco gevluchte gedepoteerden.

¹⁾ Cursiveering hier en elders van mij. R.

Hartsinck's mededeeling moet blijkbaar worden gehouden voor een foutieve combineering van verschillende op zich zelf staande gebeurtenissen en handelingen. Over een en ander verschaffen de brieven van Gouverneur van Aerssen van Sommelsdijk aan Directeuren der Societeit van Suriname de volgende aanwijzingen.

In Juni 1687 keerde de jonge Franchoyo van Aerssen met het schip „de Gele Ruyter” naar het moederland terug; hij was brenger van een brief van zijn vader aan directeuren, waarin de Gouverneur uitvoerig handelde over aanplantings-proeven met rijst, roucou, katoen, tabak, indigo, sene-gras. Van cacao wordt in dit schrijven van 10 Juni 1687 nog niet gerept. In zijn volgend schrijven van 24 Juli 1687 *bericht Gouverneur van Aerssen van Sommelsdijk, dat hij 4 cacaoboompjes heeft bekomen*, die zeer wel groeien. Bovendien meldt hij in dit schrijven, dat hij aan zijn zoon Surinaamsche gewassen heeft medegegeven voor Directeuren der Societeit; en eveneens houdt deze missive bericht in van de mislukte ontvluchting van twee der uit Holland afkomstige gevangenen.

Eenig verband tusschen cacao — Franchoyo van Aerssen — achterhaling van gedepoteerden, wordt in dit schrijven niet gelegd; wel blijft de mogelijkheid, dat de jonge van Aerssen op zijn reis de cacao-boompjes heeft weten te bemachtigen en deze daarop naar Suriname heeft opgezonden.

Vermelding van cacao als uitvoer-product wordt voor het eerst aangetroffen op een cargolijst van 29 Januari 1702 (hoeveelheid van 325 pond); sedert blijft de cacao uitvoer-product, zooals blijkt uit de cargolijsten van 8 Aug. 1702, 3 Maart en 28 Juni 1703. In de brieven van Gouverneurs aan Directeuren der Societeit wordt een enkele maal meer opzettelijk verslag gegeven van de cultures; dergelijke brieven zijn bijv. van Gouverneur Carel Emilius Henry de Cheusses, van 17 Januari 1734 en die van Gouverneur van der Meer van 17 Januari 1756. Terwijl de Cheusses meldt, dat sedert zijn komst in de Kolonie de cacao-cultuur aanmerkelijk is toegenomen, rapporteert van der Meer, dat er weinig planters zijn, die nog eenige cacao cultiveeren; over de oorzaken van dezen achteruitgang meldt van der Meer echter niets. Voor mededeelingen daarover kunnen wij echter raadplegen de aantekeningen over Suriname opgesteld in de jaren 1765/6 door den toenmaligen Raad Fiscaal Jan Nepveu; deze aantekeningen, geredigeerd als Annotatiën tot Herlein's Beschrijving van Suriname worden thans bewaard op het algemeen Rijksarchief in de verzameling papieren van Nepveu. De Annotatiën vermelden o.a. dat de cacao-plant anno 1760 zoodanig was verwaarloosd, dat men nauwelijks in de kolonie meer pitten tot plantsoen kon bekomen, daar de meeste planters wegens den geringen prijs de cacao hadden verlaten; toen met den oorlog (1756—1763) de prijzen hoog waren opgelopen was er weder veel van aangeplant”.

Uit deze aantekening blijkt, dat de eerste cacao-planten in Suriname ingevoerd moeten zijn omstreeks 1687.

Uit welk land ze afkomstig waren, wordt echter niet vermeld. Uit een later ontdekt stuk blijkt echter, dat het verhaal van Hartsinck *wel* juist is. (D. S. van Zuiden, De oudste cacao aanplant in Suriname 1686, W. I. Gids, 1921, dl. IV blz. 79—82).

Een protocol van den Amsterdamschen notaris Henrick Outgers, opgesteld in September en October 1696 bevat een verklaring van 3 heeren, die 1686—1689 en later in Suriname woonden. Deze verklaring is opgesteld op verzoek van François van Aerssen van Sommelsdijck en vermeldt dat de gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck in 1686 een bark naar de Orinoco-rivier heeft uitgezonden, waarop zijn zoon François commandant was, dat de laatste „aldaar heeft gesocht gehad en ook verkregen een getal cacouboomen met wortelen met al bequaem om verplant te worden.” Dit gebeurde met levensgevaar, omdat het streng verboden was cacao-planten of vruchten uit Spaansch West-Indië uit te voeren. Het gelukte François van Aerssen om 5 boompjes naar Suriname te brengen. Deze werden uitgeplant in den tuin van den gouverneur; 2 of 3 zijn er van dood gegaan. De overgebleven boomen droegen reeds vruchten, toen de gouverneur in 1688 vermoord werd.

Zijn opvolger van Scherpenhuysen, deelde in 1689 de beschikbare vruchten uit aan eenige planters en ingezetenen, die de cacao verder vermenigvuldigden, zoodat naar schatting van de comparanten in 1696 al eenige duizenden boomen aanwezig waren.

In een brief van den gouverneur Aerssen van Sommelsdijck van 11 Juni 1688 wordt gesproken over vier boompjes cacao¹⁾ die mijn zoon uit *Trinidad* hier omtrent de twee jaren gebracht heeft en hier geplant hebben, heeft de eenen nu beginnen vrucht te zetten en te dragen¹⁾ sulcx ick tegemoet sie dat in weynich jaeren de cacao hier oock in groote abundantie wesen sal.”

¹⁾ De boompjes zullen minstens 1 jaar, wellicht 2 jaren oud geweest zijn, toen ze uit Trinidad kwamen.

Uit bovenstaand protocol zou men nog kunnen opmaken, dat de cacao uit de Orinoco afkomstig was. Weliswaar waren in de boven-Orinoco (Apure en Tane) wilde cacao-boomen bekend (zie de beschrijving van Gummilla, geciteerd bij Gallais 1824), volgens von Humboldt, *Voyages*, Vol. II, treedt de wilde cacao i. h. Orinocogebied eerst op boven de vallen van Atures en Maipures d.i. ten Z. van den 5en breedtegraad), maar het is buitengewoon onwaarschijnlijk dat François van Aerssen vandaar zijn materiaal kreeg. Op Trinidad echter was de cacaocultuur reeds lang door de Spanjaarden ingevoerd. (vergl. Gallais 1824, Raynal 1790).

In de naburige kolonies Cayenne en Berbice is men eerst later met de cacaocultuur begonnen ¹⁾. Echter bestond de cacaocultuur ten tijde dat ze in Suriname ingevoerd werd, reeds in Trinidad, Venezuela en de West-Indische eilanden.

De uitgestrekte wilde cacaobosschen, die onlangs in de binnenlanden van Suriname ontdekt zijn ²⁾, waren toen ter tijd zeker reeds aanwezig, maar zijn naar het schijnt onbekend gebleven, tot in den allerlaatsten tijd. De cacao in Cayenne evenwel is afkomstig van de wilde cacaobosschen uit het binnenland.

Dat de cacao reeds vóór 1686 in Guiana bekend was, is niet waarschijnlijk. Alleen in de „Pertinente beschrijvinghe van Guiana” 1676, leest men „Oock werdt daer gevonden den Cacao, ofte Cacaoboom, die op dese Kust oock groeyt, gelyck in Nova Hispania, Venezuela, ende omtrent den Oronoque doet.”

„Van desgelycke getuycht desen Autheur (Otto Kay) dat dien selven boom in Guiana te vinden is. Alsoo ge-

¹⁾ In Cayenne is de cacao gekweekt sinds 1734. Deze cacao was afkomstig uit een wild cacaobosch gevonden aan een zijtak van de Yari. (Gallais 1824). Deze mededeeling is in overeenstemming met wat Barrère, die van 1722—1725 in Cayenne was, meedeelt (in 1743): „Le Cacao croît naturellement dans des Rivières, qui se déchargent dans le fleuve des Amazones. On cultive à Cayenne depuis quelques années le Cacao, qui réussit très bien”.

Volgens Le comte, Chalot (Le cacoyer 1897) heeft in 1729 de sergeant La Haye een wild cacaobosch gevonden (10 mijl lang) aan de boven-Camopi en werd in 1730 door soldaten een ander bosch ontdekt meer noordelijk aan de Oyapock. De kreeken, die het eerstgenoemde bosch doorstroonden, zouden zich deels naar de Marowijne, deels naar de Yari wenden.

Volgens Hartsinck (1770) (die Bellin-Descr. de Guiane p. 161 aanhaalt) voer in 1731 en 1732 een expeditie de Arouas (zijrivier der Marowijne) op en trok over land naar de Camopy. „Deze reis geschiedde met oogmerk om het Land te ontdekken, alsmede een Bosch van Cacaoboomen, hetwelk, zoo men voorgaf was gelegen nabij den oorsprong der rivier Camopy”.

Guizan (1788) deelt mee, dat in zijn tijd weer cacao uit de boven-Camopi gehaald is.

Op een kaart uit het jaar 1741 is een wild cacaobosch aan de boven-Oyapock afgebeeld.

Op Nederlandsch gebied in de Loëkreek (Marowijne) komt ook cacao voor.

In Berbice zijn omstreeks 1720 de eerste 2 cacaoplantages aangelegd (zie de acte van 1720 afgedrukt bij Hartsinck).

²⁾ Indische Mercur, 24 Sept. 1920.

tuyght oock J. P. A. P. A. zijnde een Autheur die daer selver gewoont heeft."

De beschrijving van den cacaoboom en de cacaocultuur, in de „Pertinente beschrijvinghe" is bijna woordelijk geciteerd naar Otto Keye — Het waere onderscheit tusschen Koude en Warme Landen enz. 1659 hoofdstuk 16 („Van de Boom-Vruchten van Guyana"). Keye zegt: „Dieselve vrucht is alhier te lande noch weinich bekend, maer geeft aan de Spaensche Provintien in America voren genoemd, een groot profijt" enz.

In een latere uitgave van dit werk getiteld „Beschrijvinge van het Heerlycke ende Gesegende Landt Guajana, waerinne gelegen is de seer voorname Landstrecke genaemt Serrenamme, Die jegenwoordigh beseten wort bij den Staet van de Vereenighde Nederlandsche Provintien" ¹⁾ zegt Keye, die dit boek op verzoek van „etteelijke voorname Heeren" voor kolonisten geschreven heeft, dat hij uit ervaring spreekt, maar vermeldt niet wanneer en waar hij geweest is. Alleen vermeldt hij, dat hij als „eerste Raedt" naar „Guajana" zal vertrekken ²⁾.

In de „Korte Aenwysinge van de bijzondere Nuttigheden, die met reden tegemoet gezien kunnen worden, uijt de Conservatie ende verbeteringe van de Colonie Suriname, enz. 1681 leest men dat het wenschelijk is om meer slaven aan te voeren.

„Aangezien de Plantagien van Taback, Indigo, Suycker, Gemgber, Cakouw ende verscheyde andere vruchten aldaar vallende niet wel waergenomen ende bearbeydt kunnen worden, buyten de zwarte Slaven, ende derselver industrie".

Daaruit zou men kunnen afleiden, dat de cacao reeds in Suriname bekend was.

Warren (1669) noemt in zijn beschrijving van Suriname

¹⁾ Zonder jaartal, maar blijkbaar na 1667.

²⁾ Nepveu (Annotatiën) schrijft, dat in 1660 Balthazar Gerbier werd gezonden als gouverneur van een volksplanting, die hij voor de W. I. C. op de kust van Guiana ging aanleggen, maar 9 maanden na zijn aankomst werd hij met zijn dochter vermoord door zekere Otto Keye, gewezen Capiitein in Brazil, die met hem aldaar was aangeland".

Surinaamsche cacao, afgebeeld door Maria Sibylla Merian
(„*Metamorphosis insectorum Surinamensium*” (1705), plaat 26.

1. Une Cosse de Cacao représentée au tiers à peu près de sa grandeur naturelle.
2. La moitié de cette mesme Cosse coupée en travers.
3. Une Amande de sa grosseur naturelle.
4. La mesme Amande mondée de sa peau extérieure.
5. Petite Cosse de Cacao d'un mois.
6. Fleurs de Cacao en bouton et épanouies

Cacaotype, dat omstreeks 1700 op de Fransche Antillen gekweekt werd, afgebeeld door de Quélus (1725).

Gele Criollo van de verlaten plantage Nieuw Java (Cottica).
 Onder: Rijpe vrucht. In het midden: Vruchtwand op doorsnede en 3 gedroogde zaden. Boven: Dwarsdoorsnede vruchtwand en zaden in verschen toestand.

PLAAT IV

Gele Criollo, verzameld in de Mapane.
Boven: Cacaoboonen uit vruchten afkomstig van plantage Vrindsburg.

de cacao niet, hoewel er een hoofdstuk gewijd is aan de vruchten.

de Laet (1625) vermeldt de cacao wel uit Mexico, niet uit Guiana en Brazilië (hij geeft een hoofdstuk over de vruchten van Brazilië).

Bij Raleigh 1595—1597 wordt cacao niet genoemd.

Uit een stuk aan de Staten van Holland, in het jaar 1675 ¹⁾, waarbij de voorwaarden worden vastgesteld, waaronder kolonisten zich kunnen vestigen, blijkt dat deze hun belasting zullen betalen in tabak, suiker of indigo, al naar gelang ze verbouwen. Cacao wordt daarin niet genoemd.

C. Quandt (1807) schrijft: „Als die Engländer vor alten Zeiten noch Besitzer von Suriname und der übrigen Flüsse waren, denn sie traten dieses Land an Holland für Neuyork ab, hatten sich bereits an der Cupename einige Kolonisten angebaut und CacaoPlantagen angelegt, welche sie aber auf Befehl der holländischen Regierung verlassen mussten, weil der Verkauf der Produkte an andere Nationen dort nicht gehindert werden konnte. Von den auf den verlassenen und verwüsteten Plantagen noch nicht ganz erstorbenen Bäumen brachten uns die Indianer noch oftmals Cacaobohnen zu Kaufe.”

Daar de berichten van Quandt, die in 1768 als zending der Moravische broeders naar Suriname kwam en 7 jaar op Saron aan de Saramacca woonde, alleszins betrouwbaar zijn, kan er wel niet aan getwijfeld worden of werkelijk hebben de Indianen uit de Coppename hem meermalen cacao te koop aangeboden. Echter wordt voor zoo ver mij bekend is door geen enkel bericht bevestigd, dat de Engelschen ooit plantages in de Coppename gehad hebben; er zijn daar nimmer plantages geweest. Aannemelijk is echter dat de Indianen, die vroeger de Coppename bewoonden, de wilde cacao aan de Mamaboenkreek (zie Indische Mercur 24 Sept. 1920) gekend hebben, en van daar de cacao haalden, die ze te koop aanboden. Wanneer er werkelijk cacaoplantages

¹⁾ Geciteerd in „Pertinente beschrijvinghe” 1676.

in de Coppename geweest zijn is het nog mogelijk dat daarop de wilde cacao geplant is die men door bemiddeling van de Indianen verkregen had ¹⁾.

Hoewel het zoo goed als zeker is, dat na de cacao die François van Aerssen van Sommelsdijk invoerde, later nog andere cacao-variëteiten geïmporteerd zijn (zie hoofdstuk III) heb ik daarover bijna geen gegevens kunnen vinden.

Eerst voor het jaar 1845 in het „Verslag eener reis naar Demerary, Grenada en Guadeloupe” door van Raders en Wolfson wordt vermeld, dat zij op verlangen van den gouverneur eenige cacaoovruchten van Grenada hebben meegebracht. „De soort is de Bucare ²⁾, zij wordt meer productief geacht dan de Caracas-cacao, die echter beter en vaster grein heeft.” „Wij hebben eenige versche noten, overeenkomstig Uwer Excellenties verlangen meegebracht.”

De mededeeling van Bartelink (1885): „Het was de Gouverneur R. F. van Raders, door wien de eerste Caracas zaden in 1845 of 1846 werden ingevoerd” slaat waarschijnlijk op dit reisverslag.

Uit dat verslag blijkt echter niet, dat de geïmporteerde vrucht die is, welke Bartelink kent onder den naam (roode) Caracas.

Wanneer deze variëteit, (volgens Preuss identiek met de zg. Trinidad-Criollo van Hart) werd ingevoerd, is onbekend. Cacao, die den naam van Caracas draagt is in Suriname waarschijnlijk al omstreeks 1740 bekend geweest; zeker in het jaar 1770. (Zie handschrift 1740 en Nepveu 1770).

¹⁾ De landmeter J. C. de la Parra vernam uit goede bron, dat zich tegenover „Goede Hoop” aan de Coppename verwilderde cacao bevindt. De plaats ligt ongeveer $\frac{1}{2}$ uur boven G. H. op den Oostelijken oever, ongeveer een half uur gaans van de rivier, op of nabij een terrein, dat in 1866 aan zekeren Ryhen in eigendom werd afgestaan. Tot mijn spijt heb ik die cacao niet kunnen onderzoeken om na te gaan of het een gewone Surinaamsche cacao is (in 1866 of later geplant) of de wilde cacao der boven-Coppename of de elders beschreven gele Criollo.

²⁾ Wellicht is dit een vergissing. De als schaduwboom gebruikte *Erythrina* heette Bucare”.

Ook Guizan (1788) zegt, dat de cacao van Suriname van Caracas komt, waarschijnlijk om geen andere reden dan dat bepaalde variëteiten in Suriname dien naam dragen.

Waar de tegenwoordig algemeen gekweekte Amelonado vandaan gekomen is, blijft voorloopig onbekend. Waarschijnlijk wordt dit type reeds bij Nepveu (1765) genoemd onder den naam „wilde Caracas”.

In het Koloniaal Verslag voor 1851 wordt meegedeeld dat door tusschenkomst van den gouverneur van Curaçao in Suriname ontvangen zijn: planten en zaden van een edeler soort cacao, gezonden door den Nederlandschen consul-generaal in Columbia. De zaden waren bij aankomst bedorven en van de plantjes kwam slechts een deel aan. Deze werden geplant in den tuin achter het gouvernementshuis ¹⁾ „in de hoop dat het onder een goede verzorging den grondslag zal leggen eener mogelijke uitbreiding der cultuur van de betere soort kakao, en Suriname in tijd en wijle een product zal opleveren dat gelijke waarde zal hebben als de Caraçaosche ²⁾ kakao, welke op de Europeesche markten nagenoeg 20 cent per pond hooger genoteerd staat dan voor de tegenwoordige Surinaamsche kakao kan worden verkregen.”

2. Eerste uitvoer van cacao uit Suriname

Hartsinck vermeldt, dat in 1733 de eerste cacao „vandaar ³⁾ herwaards afgezonden, hier aangegeeven is.”

Volgens het „Essai historique sur la colonie de Surinam” (nederl. vertaling 1791) werd reeds eerder cacao

¹⁾ Onder de weinige cacaoboomen, welke thans nog in dezen tuin aanwezig zijn, bevinden zich een 2-tal exemplaren, welker vruchten uitwendig eenigszins op Ecuador-Amelonado gelijken, maar inwendig niet (kleine, donkerpaarse, bittere zaden).

In 1887 was op de plantage Lust en Rust zg. Esmeralda- en Cosmania-cacao aanwezig (Land en Tuinbouwvereniging Suriname, 1887—88, Paramaribo 1890, p. 30); deze had kleine platte pitten.

Voor zoo ver mij bekend is, zijn de in Ecuador en Columbia gekweekte cacaovariëteiten nimmer in den Cultuurtuin te Paramaribo aangeplant (Jaarverslagen Landbouwdept. Suriname, 1904—heden).

²⁾ Caracas cacao. ³⁾ Suriname.

12 GESCHIEDENIS DER CACAOCULTUUR IN SURINAME

geëxporteerd; het geeft o. a. cijfers voor 1706, 1707, 1715, 1716, 1718, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729 en 1732. Blijkens de reeds geciteerde cargolijsten, werd echter reeds in 1702 cacao uitgevoerd. (zie ook Bijlsma W. I. Gids II p. 49). Ook Merian, die van Juni 1699—Juni 1701 in Suriname vertoefde, spreekt over het uitvoeren van cacao.

II. UITVOER EN PRIJZEN

1. *Uitvoercijfers*

Blijkens een cargolijst van 29 Jan. 1702 werd 325 pond uitgevoerd.

Voor de 18de eeuw geeft het „Essai historique” (1788) de volgende uitvoercijfers:

1706 — 900 pond	1742 — 225058 pond	1766 — 230300 pond
1707 — 925 „	1743 — 256892 „	1767 — 295132 „
— „	1744 — 407021 „	1768 — 410532 „
1715 — 400 „	1745 — 674749 „	1769 — 274320 „
1716 — 800 „	1746 — 547235 „	1770 — 230547 „
— „	— „	1771 — 465714 „
1718 — 1200 „	1748 — 320861 „	1772 — 390945 „
— „	1749 — 287896 „	*1773 — 381909 „
1725 — 390 „	1750 — 338882 „	1774 — 516630 „
1726 — 3249 „	1751 — 205307 „	1775 — 733338 „
1727 — 4659 „	1752 — 313218 „	1776 — 650155 „
1728 — 1372 „	1753 — 140319 „	1777 — 720430 „
1729 — 339 „	1754 — 145392 „	1778 — 630170 „
— „	1755 — 85332 „	1779 — 530430 „
1732 — 3168 „	1756 — 163712 „	1780 — 570350 „
1733 — 2694 „	1757 — 107404 „	1781 — 571150 „
*1734 — 3555 „	1758 — 123842 „	1782 — 580345 „
1735 — 3875 „	1759 — 102012 „	1783 — 490855 „
1736 — 14550 „	1760 — 128482 „	1784 — 560194 „
1737 — 16933 „	1761 — 142724 „	1785 — 670136 „
1738 — 30315 „	1762 — 113228 „	1786 — 675940 „
1739 — 56951 „	1763 — 119108 „	1787 — 802724 „
1740 — 77853 „	1764 — 131050 „	1788 — ? „
1741 — 164011 „	1765 — 160530 „	1789 — ? „
1790 — 517464 pond (von Sack)	1793 — 29840 pond (von Sack)	
1791 — 571257 „ „	1794 — 350444 „ „	
1792 — 119131 „ „		

In eenige oude papieren, aanwezig in de Koloniale Bibliotheek te Paramaribo, werden nog een aantal cijfers gevonden.

*) Geciteerd volgens de Nederl. vertaling van 1791.

Een „Calculatie Reekening der Inkomsten, die de Ed^e Societeit thans Jaarlijks genieten van de Colonie van Suriname” van 1747—1748, geeft de volgende productiecijfers: (ponden cacao).

1740 — 68516	1743 — 220246	1746 — 531380:
1741 — 116064	1744 — 307874	
1742 — 215105	1745 — 584177	

Verder vermeldt een „Memorie der Producten in de onderstaande jaren per diverse scheepen uit Surinamen ingekomen” ¹⁾.

1750 — 214523 pond	1755 — 79680 pond	1760 — 123907 pond
1851 — 266957 „	1756 — 129719 „	1761 — 150039 „
1752 — 250630 „	1757 — 122785 „	1762 — 70558 „
1753 — 215905 „	1758 — 109061 „	
1754 — 139228 „	1759 — 102308 „	

Telt men de exportcijfers van het „Essai historique” voor de jaren 1732—1787 telkens voor 3 jaren samen, (om de ongelijkheid der oogsten, onregelmatigheid in de afschepping te elimineeren) en ontwerpt men met deze getallen een grafische voorstelling, dan blijkt, dat er een regelmatige sterke stijging is tot omstreeks het jaar 1745. Daarna volgt een sterke daling, die aanhoudt tot het jaar 1760. Daarna treedt weer een sterke stijging op, die ongeveer 15 jaar later zijn toppunt bereikt.

De oorzaak hiervan, ligt in de sterke verandering der prijzen, zooals nader zal worden verklaard.

Voor de 19de eeuw werden de volgende uitvoercijfers verzameld. Volgens „de Registers van het Tolhuis” geciteerd bij von Sack (1821).

11 Mei 1804—11 Mei 1805	= 128973 pond.
12 „ 1805—11 „ 1806	= 273488 „
12 „ 1806—11 „ 1807	= 185204 „
12 „ 1807—11 „ 1808	= 135411 „
12 „ 1808—11 „ 1809	= 119865 „
12 „ 1809—11 „ 1810	= 113855 „
12 „ 1810—11 „ 1811	= 88245 „
12 „ 1811—11 „ 1812	= 119339 „

¹⁾ Deze cijfers wijken min of meer af van die van het „Essai historique”.

14 GESCHIEDENIS DER CACAOCULTUUR IN SURINAME

Graphische voorstelling van de ontwikkeling der cacaocultuur in Suriname

Deze voorstelling is verkregen door telkens het gemiddelde van de uitvoercijfers van 3 opeenvolgende jaren te nemen (waardoor tevens de ongelijkheid der oogsten en afschepping eenigszins geëlimineerd wordt).

De uitvoercijfers zijn ontleend aan: Essai historique dl. II (1732—1787); von Sack dl. II (1790—1794, 1804—1812); van Sypesteyn (1816—1850); Koloniale Verslagen (1850—heden). Waar de opgaven in ponden gedaan zijn, zijn deze gelijk gesteld met $\frac{1}{2}$ Kg.

Men ziet in de eerste helft der 18de eeuw een kleinen opbloei, (ten gevolge van de gunstige prijzen, zie *Handschrift* 1739), die door prijsdaling weer te niet ging. Omstreeks 1770 herleefde de cultuur vanwege de hoge prijzen (vergl. *Nepveu* 1770), maar het duurde slechts kort. Van 1800—1850 voerde de cultuur een kwijnend bestaan (prijzen steeds zeer laag). Na 1850 breekt de derde en grootste bloeiperiode voor de cacaocultuur aan (met den achteruitgang der suiker- en koffiecultuur, later de afschaffing der slavernij en het openen van een vrijen handel op N. Amerika). Omstreeks 1900 wordt het toppunt bereikt; daarna gaat de cultuur door het uitbreken der krullotenziekte sterk achteruit. Na 1914 is weer een kleine herleving te bespeuren, die in hoofdzaak te danken is aan het vinden van een doeltreffende bestrijdingswijze van de genoemde ziekte.

J. van den Bosch ¹⁾ vermeldt dezelfde cijfers, verder

12 Mei 1812—12 Mei 1813 = 119559 pond.

Dit alles slaat op den export naar Engeland. Naar de Vereenigde Staten werden nog uitgevoerd:

12 Mei 1807—12 Mei 1808 = 2690 pond.

12 Mei 1809—12 Mei 1810 = 3305 „

¹⁾ J. v. d. Bosch, *Nederl. Bezittingen in Azia, Amerika en Afrika*. 's-Grav. en Amst. 1818 dl. II, geciteerd in *Encycl. N. W. I.* p. 187.

Verder geeft van Sypesteijn (1854) exportcijfers voor de jaren 1816—1852¹⁾.

1816 — 90695 pond	1829 — 94885 pond	1842 — 116245 pond
1817 — 113454 „	1830 — 18445 „	1843 — 123093 „
1818 — 97489 „	1831 — 45801 „	1844 — 72616 „
1819 — 34301 „	1832 — 23210 „	1845 — 104295 „
1820 — 8715 „	1833 — 15865 „	1846 — 18465 „
1821 — 10556 „	1834 — 7735 „	1847 — 82714 „
1822 — 60086 „	1835 — 31070 „	1848 — 151254 „
1823 — 68960 „	1836 — 128225 „	1849 — 118495 „
1824 — 71380 „	1837 — 84538 „	1850 — 165021 „
1825 — 116105 „	1838 — 157083 „	1851 — 109146 „
1826 — 15960 „	1839 — 54765 „	1852 — 179100 „
1827 — 46445 „	1840 — 182984 „	
1828 — 129254 „	1841 — 86445 „	

Aan de Koloniale Verslagen worden de volgende cijfers ontleend.

Jaar.	productie volgens plantage-staten.	Uitvoer.	gem. prijs.
1849	154120 pd. ²⁾	118495 pd.	20.0 ct. per pond.
1850	167511 „	165021 „	17.0 „ „ „
1851	147919 „	109146 „	17.5 „ „ „
1852	234886 „	179100 „	17 „ „ „
1853	234080 „	184409 „	17.5 „ „ „
1854	238980 „	224276 „	18 „ „ „
1855	260617 „	232413 „	18 „ „ „
1856	308482 „	245041 „	18.5 „ „ „
1857	360076 „	324644 „	25.47 „ „ „
1858	369278 „	361337 „	30 „ „ „
1859	459916 „	451757 „	23 „ „ „
1860	543735 „	507465 „	28.5 „ „ „
1861	566045 „	504208 „	28.25 „ „ „
1862	711799 „	657177 „	26.5 „ „ „
1863	—	615922 „	27.375 „ „ „
1864	744052 „	760539 „	28 „ „ „
1865	688809 „	661849 „	27.125 „ „ „
1866	982140 „	912170 „	30.5 „ „ „
1867	1097380 „	1010659 „	33.75 „ „ „
1868	1300400 „	1303760 „	24.3 „ „ „
1869	923125 „	425048 K.G.	42.19 „ „ K.G.
1870	1164039 „	1068891 pd.	23.4 „ „ pond.
1871	1264272 „	1093394 „	24.4 „ „ „
1872	2180225 „	1663954 „	25.9 „ „ „

¹⁾ De cijfers voor 1816—1838 in „de Kolonist” (1839, p. 185) zijn daarmee gelijkkluidend. Ook die van Teenstra (1834) voor de jaren 1816—1830.

²⁾ Oud Amsterdamsch pond = 0.494 K.G.

16 GESCHIEDENIS DER CACAOCULTUUR IN SURINAME

Jaar.	productie volgens plantage-staten.	Uitvoer.	gem. prijs.		
1873	1822513 pd.	1649455 pd.	31.1	ct.	per pond
1874	927523 K.G.	1102708 K.G.	39.9	"	" K.G.
1875	1323811 "	1153431 "	44.5	"	" "
1876	1322674 "	1347534 "	48.9	"	" "
1877	1369399 "	1398926 "	62.4	"	" "
1878	563588 "	556187 "	70.7	"	" "
1879	1122900 "	1113344 "	86.6	"	" "
1880	1039799 "	857562 "	67.2	"	" "
1881	1871290 "	1882644 "	62.7	"	" "
1882	1237707 "	1155837 "	67.9	"	" "
1883	1765175 "	1876178 "	71.3	"	" "
1884	1382035 "	1450046 "	70.9	"	" "
1885	1337459 "	1344413 "	76.1	"	" "
1886	1537768 "	1575218 "	73.1	"	" "
1887	1607160 "	1719642 "	69.1	"	" "
1888	1543019 "	1541612 "	70	"	" "
1889	2166930 "	2042868 "	65	"	" "
1890	2169402 "	2181347 "	60	"	" "
1891	2247097 "	2210695 "	60	"	" "
1892	1665700 "	1689175 "	65	"	" "
1893	3435891 "	3498000 "	70	"	" "
1894	3335179 "	3249121 "	58	"	" "
1895	3922709 "	4456338 "	51	"	" "
1896	3088894 "	3302567 "	47	"	" "
1897	3424513 "	3584715 "	58	"	" "
1898	2706338 "	2830414 "	81	"	" "
1899	3969945 "	3859980 "	73.5	"	" "
1900	2183021 "	2927209 "	75	"	" "
1901	3004084 "	3163486 "	73	"	" "
1902	2187174 "	2355182 "	69	"	" "
1903	2020897 "	2224668 "	63	"	" "
1904	843288 "	854034 "	63	"	" "
1905	1495391 "	1681828 "	58	"	" "
1906	1310914 "	1480568 "	60	"	" "
1907	1386787 "	1625291 "	90	"	" "
1908	1409761 "	1699236 "	71	"	" "
1909	1675200 "	1138309 "	60	"	" "
1910	1783000 "	2042524 "	54	"	" "
1911	1386700 "	1593872 "	54	"	" "
1912	864000 "	965761 "	60	"	" "
1913	1478200 "	1528379 "	69	"	" "
1914	1457400 "	1079266 "	57	"	" "
1915	1464200 "	1708663 "	75	"	" "
1916	1870900 "	2014169 "	68	"	" "
1917	1987200 "	1927025 "	52	"	" "
1918	1887700 "	2469363 "	50	"	" "
1919	1317400 "	1669617 "	95	"	" "

Voor de jaren 1893 tot heden werden de volgende uitvoercijfers ¹⁾ verzameld door het exportkantoor C. L. de Veer, thans R. G. Vervuurt Jr.:

1893 — 34890 balen (à 100 K.G.)	1907 — 16252 balen (à 100 K.G.)
1894 — 32491 „	1908 — 16992 „
1895 — 44563 „	1909 — 18972 „
1896 — 33025 „	1910 — 20425 „
1897 — 35822 „	1911 — 15939 „
1898 — 28304 „	1912 — 9658 „
1899 — 38599 „	1913 — 16624 „
1900 — 29272 „	1914 — 17594 „
1901 — 31634 „	1915 — 17086 „
1902 — 23551 „	1916 — 20141 „
1903 — 22146 „	1917 — 20770 „
1904 — 8540 „	1918 — 24683 „
1905 — 16818 „	1919 — 16696 „
1906 — 14705 „	1920 — 17939 „

Blijkens deze cijfers was de uitvoer van 1901 tot en met 1910 gemiddeld 19003.5 baal per jaar, die van 1911 tot en met 1920 = 17713 balen.

De daling na 1900 is toe te schrijven aan de krulloten-ziekte.

Daar vroeger van cacao, uitgaande rechten werden betaald, (tot 1 Jan. 1894) zijn de uitvoercijfers waarschijnlijk vrij nauwkeurig.

De uitvoercijfers 1893 tot heden, verzameld door het exportkantoor R. G. Vervuurt Jr., (voorheen C. L. De Veer), zijn verkregen door geregeld aan te teekenen, wat bij elke verscheping door de exporteurs te Paramaribo is weggezonden.

Omtrent de verdeling der productie over de verschillende districten (divisiën) wordt aan de Koloniale Verslagen nog het volgende ontleend:

1855. In cultuur zijn 565 akker cacao, 238 akker cacao en koffie, 433 akkers cacao en bananen. Van de productie van

¹⁾ De uitvoercijfers kunnen nauwkeuriger benaderd worden, dan de productiecijfers.

Voor wat de zg. grondjes-cacao betreft, zijn de productieopgaven zeer onzeker. Waar voor latere jaren nauwkeurige exportcijfers voorhanden zijn, blijkt dat de productiecijfers bijna regelmatig te laag zijn.

Men rekent thans, dat bijna 1000 baal voor inlandsche consumptie gebruikt wordt; deze wordt bijna uitsluitend geleverd door den kleinen landbouw (grondjes-cacao).

18 GESCHIEDENIS DER CACAOCULTUUR IN SURINAME

260617 pond leverde Saramacca alleen reeds 215027.

1860. In cultuur zijn 672 akker cacao, 249 cacao en koffie, 974 cacao en bananen.

Van de productie van 543735 pond, leverde boven-Suriname en Thorarica 3570, Para 21132, bov-Cottica en Perica 200, ben.-Commewijne 9470, ben.-Cottica 13515, Saramacca 461995, Nickerie 33853 pond.

1870. Productie ben.-Commewijne 273823 pd., ben.-Cottica 11309, Matappica 5255, ben.-Suriname, 75115, ben.-Para 146032, ben.-Saramacca 555009, Nickerie 05306.

1885, 1895. Productie in Kilogrammen:

	1885	1895
bov.-Cottica	2957	45713 (Cottica)
Perica	3493.5	
bov.-Commewijne	910	63419
Commewane	4961	
Matappica	25434.5	
ben.-Cottica	150276.5	
ben.-Commewijne	299077	1625580
bov.-Suriname	103353	87362.5
ben.-Suriname	1900	1031888
bov.-Para	10936	119859.5
ben.-Para	234186.5	61363.5
bov.-Saramacca	435	800
ben.-Saramacca	286783.5	549915
Nickerie	179444	260985
Coronie	33271.5	75823

2. Prijzen

Uit de graphische voorstelling der uitvoercijfers ziet men, dat de cacaocultuur van 1730 tot omstreeks 1746 snel opbloede, daarna weer sterk achteruit ging, totdat na 1765 weer een 2de opbloei volgde, wederom gevolgd, door een periode van verval, die tot ongeveer 1850 aanhield.

Deze schommelingen worden verklaard door de prijzen. Deze waren blijkbaar hoog in het begin der 18de eeuw. Labat (omstreeks 1705) rekende als laagste prijs 37.5 cent per pond. Een Surinaamsche planter, die in de ca-

caocultuur veel toekomst ziet, stelt omstreeks 1740 den prijs van cacao op 10 stuivers per pond (vrij geld) voor koffie slechts op 3 stuivers.

Weinige jaren later echter zijn de kansen voor cacao en koffie geheel veranderd. Een „calculatierekening uit de jaren 1747/1748 rekt cacao op 7 stuiver per pond, koffie op 13 stuiver per pond.

In overeenstemming hiermee is wat boven uit de brieven der gouverneurs de Cheusses en van der Meer geciteerd werd. Terwijl de Cheusses in 1734 meldt, dat de caocultuur sedert zijn komst aanmerkelijk is toegenomen, schrijft van der Meer (1756) dat er weinig planters meer zijn, die cacao kweken. Volgens Nepveu (1770) was de cacao omstreeks 1760 zoodanig verminderd tengevolge van den geringen prijs ¹⁾, dat men nauwelijks plantmateriaal bekomen kon. Met den oorlog (1756—63) zijn de prijzen weer hoog opgelopen (10—12 stuivers) en is weer veel aangeplant.

Volgens Stedman, die exportprijzen opgeeft voor de jaren 1771—1774, varieerden de prijzen van 4—9 stuivers per pond. Als gemiddelde geeft hij 6½ st. (koffie 8½, katoen 8). De waarde van 506610 pond, die in 1774 naar Amsterdam uitgevoerd werd, bedroeg 202614 gulden, wat dus overeenkomt met een waarde van ± 40 cent per pond.

Fermin (*Tableau historique etc.* 1778) rekt cacao op 6½ st. (koffie 8½, katoen 8 st.).

Later schijnen de prijzen weer gevallen te zijn. Het „*Essai historique*” geeft als gem. voor de jaren 1781—1787, cacao 5 stuivers per pond, (koffie 10½, katoen 21, suiker 2½). December 1787 was de prijs gesteld voor cacao op 3½ st. per pond (koffie 7½, katoen 19).

Blom (1787) noemt in zijn begroting 5 st. per pond. (koffie 6 st.) In 1800, toen hij reeds 34 jaar als planter in Suriname gevestigd was, schreef hij: „De cacao is hier altoos als het minste Product aangemerkt, en wordt daarom zeer weinig geteeld.”

¹⁾ „Met de laage prijzen, die tot 5 à 6 stuyvers zijn gedaalt geweest, hebben veele hoe zeer dwaazelijk de cacao Boomen laten vergaan en weggekapt.”

In de aantekeningen door inwoners van Suriname, toegevoegd aan het werk van von Sack (1821) wordt gezegd, dat de prijs toen (? tijdens het verblijf van von Sack in Suriname 1805—1807) 7 st. per pond cacao, (koffie 7, katoen 18) bedroeg.

Volgens Teenstra was de gem. prijs in 1829 voor cacao slechts 10 cent per pond. (koffie 20, katoen 28).

In die jaren was de cacaoprijs altijd zeer laag, Beyer 1823, Lans 1842), in 1848 bijv. gem. 12 cent per pond (Moniteur des Indes 1848/49).

Lans schreef in 1842, dat de cacaocultuur de geheele uitsterfing nabij was; maar reeds in 1854 werd door van Sypesteyn terecht voorspeld dat de cacaocultuur in de naaste toekomst zich belangrijk zou uitbreiden. Hoewel aan het verkrijgen van vruchtdragende boomen vele moeilijkheden verbonden waren, leverde de eenvoudige bereiding en het gemakkelijke onderhoud daarvoor ruimschoots vergoeding. In dien tijd werden hoe langer hoe meer plantages verlaten. De koffiecultuur ging hard achteruit, de prijzen waren zeer laag. In de suiker-industrie had een groote concentratie ¹⁾ plaats. De kleine plantages konden niet meer rendeerden. Naast deze crisis schijnt ook het na 1850 openstellen van den handel op Suriname voor andere dan Nederlandsche schepen, tot een herleving der cacaocultuur te hebben bijgedragen. Toen na 1850 ook schepen van vreemde naties op Suriname handel mochten drijven, begon de teelt van cacao (een artikel veel gevraagd door de Amerikanen) toe te nemen, „en nu verheugt zich ieder, dat de vrije handelsbeweging bijna al de in Suriname gevestigde eigenaren tot welvarende planters heeft gemaakt.” (J. Wolbers-Gesch. Suriname, 1862).

De prijzen waren aanvankelijk nog laag.

Voor de jaren 1849 tot heden zijn ze meegedeeld in de tabel op blz. 15/16. Daaruit wordt als gemiddelde prijs voor de jaren 1901 tot en met 1913 65 cent per Kg. berekend.

(*Wordt vervolgd*).

¹⁾ Vergl. Moniteur des Indes dl. I (1846/47) blz. 73 e.v.